

Khan Naneh, a mirror of time: a sociological re-reading of intergenerational social capital in shahriar's poetry

Mohammad Abbaszadeh ¹

1. Professor, Academic Member of Urban-Rural Sociology Research Group, University of Tabriz, Tabriz, Iran. (Corresponding Author), E-mail: m-abbaszadeh@tabrizu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 2025-03-25

Received in revised form: 2025-04-28

Accepted: 2025-05-07

Published online: 2025-06-10

Keywords:

Shahriar, Modernity, Family, Intergenerational social capital, Socialization, generational identity

ABSTRACT

Purpose: Social capital in general, and intergenerational social capital in particular, are key concepts in sociology that facilitate connections between members of different generations, thereby strengthening social cohesion and solidifying national and cultural identity. Accordingly, the aim of this research is to examine the role of Shahriar's poem "Khan Naneh" as an artistic and literary tool for transmitting social concepts and reinforcing intergenerational bonds in the face of modernity's challenges. Utilizing sociological theories, this study seeks to demonstrate how poetry can serve as a powerful medium for transmitting cultural and social values across generations and play a role in preserving collective identity in the era of globalization.

Methodology: To understand the poem "Khan Naneh," given the limitations of empirical methods in analyzing complex human and social phenomena, a qualitative theoretical hermeneutic approach was employed. In the first step, the emotions and sentiments embedded in the poem were examined. Then, the relationships between different sections of the poem were analyzed to comprehend its overall structure and conceptual connections. Subsequently, the social and political contexts related to the poem were considered to interpret the text within its historical and cultural framework. To ensure the validity and reliability of the findings, measures such as repeated readings of the text, attention to various dimensions of the concepts, and feedback from experts were implemented.

Findings: Based on the methodology employed in this study, the findings indicate that grandmothers, as central figures in the family, play a significant role in transmitting culture, values, and experiences to future generations. This transmission often occurs through symbolic tools such as souvenirs. In the poem "Khan Naneh," souvenirs symbolize the transfer of values and memories, highlighting the role of grandmothers in preserving local cultures. This transmission of values is deeply connected to nostalgia. Nostalgia, as a positive and past-oriented emotion, helps maintain intimacy and strengthen social bonds. By recounting past memories, grandmothers evoke nostalgia in younger generations, aiding in the preservation of local identities in the age of globalization. This role of grandmothers in transmitting values extends to religious socialization. Through the transmission of religious and spiritual teachings, they play a crucial role in shaping the religious identity of future generations. Additionally, grandmothers influence cultural attitudes toward death. By passing on religious and cultural perspectives on death, they help younger generations understand life with greater depth. These concepts are clearly evident in the poem "Khan Naneh," illustrating the role of grandmothers in maintaining family cohesion and transmitting values in the era of globalization.

Conclusion: In the age of globalization, despite material and technological advancements, historical and cultural identities, as well as the role of the family, have been significantly weakened. This trend has raised serious concerns about generational disconnection and the decline of intergenerational social capital. In his poem "Khan Naneh," Shahriar, with his artistic language, emphasizes the necessity of transmitting and preserving cultural and social heritage. By centering the poem on the enduring connections between generations, he warns against the consequences of extreme individualism and the neglect of cultural roots. Shahriar, with a profound perspective, cautions that disregarding cultural and social heritage undermines the foundations of society and endangers intergenerational relationships. These concerns are particularly relevant in the context of the erosion or weakening of traditional channels of socialization. Such risks not only threaten the familial identity of generations but can also lead to a breakdown of generational identity and, consequently, national and ethnic identity. Therefore, the poem "Khan Naneh," as both a literary and sociological work, serves as a reminder of the necessity to rebuild and strengthen intergenerational bonds to preserve collective identity in the era of globalization.

Cite this article: Abbaszadeh, M. (2025). Khan Naneh, a Mirror of Time: A Sociological Re-reading of Intergenerational Social Capital in Shahriar's Poetry. *Iranian Journal of Anthropological Research*, 14(2), 220-236. doi: 10.22059/ijar.2025.392570.459910

خان ننه، آینده‌ای برای زمان: بازخوانی جامعه‌شناختی سرمایه اجتماعی بین نسلی در شعر شهریار

محمد عباس زاده^۱

۱. استاد، عضو گروه پژوهشی جامعه‌شناسی شهر و روستا، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران، رایانامه: m-abbaszadeh@tabrizu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هدف: سرمایه اجتماعی به‌طور عام و سرمایه اجتماعی بین‌نسلی به‌طور خاص، از مفاهیم کلیدی در جامعه‌شناسی محسوب می‌شوند که با تسهیل ارتباط بین اعضای نسل‌های مختلف، به تقویت انسجام اجتماعی و تثبیت هویت ملی و فرهنگی کمک می‌کنند. بر این اساس، هدف این پژوهش، بررسی نقش شعر «خان ننه» اثر استاد شهریار به‌عنوان ابزاری هنری و ادبی برای انتقال مفاهیم اجتماعی و تقویت پیوندهای بین‌نسلی در مواجهه با چالش‌های مدرنیته است. این مطالعه با به‌کارگیری نظریات جامعه‌شناختی، در پی نشان دادن این است که چگونه شعر می‌تواند به‌عنوان رسانه‌ای قدرتمند، ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی را میان نسل‌ها منتقل کرده و در حفظ هویت جمعی در عصر جهانی‌شدن نقش ایفا کند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۰۵	روش‌شناسی: برای فهم شعر «خان ننه»، با توجه به ضعف روش‌های تجربی در تحلیل پدیده‌های پیچیده انسانی و اجتماعی، از روش هرمنوتیک نظری به‌عنوان یک روش کیفی، استفاده شد. در گام نخست، عواطف و احساسات نهفته در متن شعر بررسی شد، سپس روابط بین بخش‌های مختلف شعر تحلیل گردید تا ساختار کلی و پیوندهای مفهومی آن درک شود. در ادامه، زمینه‌های اجتماعی و سیاسی مرتبط با شعر مورد توجه قرار گرفت تا متن در بستر تاریخی و فرهنگی خود تفسیر شود. برای اطمینان از اعتبار و پایایی یافته‌ها، اقداماتی مانند بازخوانی مکرر متن، توجه به ابعاد مختلف مفاهیم و دریافت بازخورد از خبرگان انجام شد.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۲/۰۸	یافته‌ها: با توجه به روش‌شناسی به‌کارگرفته شده در این مطالعه، یافته‌ها نشان می‌دهند، مادرزرگ‌ها به‌عنوان محورهای خانواده، نقش مهمی در انتقال فرهنگ، ارزش‌ها و تجربیات به نسل‌های بعدی دارند. این انتقال اغلب از طریق ابزارهای نمادین مانند سوغات‌ها صورت می‌گیرد. در شعر «خان ننه»، سوغات‌ها نمادی از انتقال ارزش‌ها و خاطرات هستند و نشان‌دهنده نقش مادرزرگ‌ها در حفظ فرهنگ‌های محلی هستند. این انتقال ارزش‌ها با نوستالژی نیز پیوند عمیقی دارد. نوستالژی به‌عنوان یک احساس مثبت و گذشته‌محور، به حفظ صمیمیت و تقویت پیوندهای اجتماعی کمک می‌کند. مادرزرگ‌ها با بازگو کردن خاطرات گذشته، حس نوستالژی را در نسل‌های جوان برمی‌انگیزند و به حفظ هویت‌های محلی در عصر جهانی‌شدن کمک می‌کنند. این نقش مادرزرگ‌ها در انتقال ارزش‌ها، به جامعه‌پذیری دینی نیز گسترش می‌یابد. آن‌ها با انتقال آموزه‌های دینی و مذهبی، نقش مهمی در شکل‌دهی هویت دینی نسل‌های بعدی ایفا می‌کنند. علاوه بر این، مادرزرگ‌ها در شکل‌دهی نگرش‌های فرهنگی نسبت به مرگ نیز تأثیرگذار هستند. آن‌ها با انتقال نگرش‌های دینی و فرهنگی درباره مرگ، به نسل‌های جوان کمک می‌کنند تا زندگی را با عمق بیشتری درک کنند. در شعر «خان ننه»، این مفاهیم به‌وضوح دیده می‌شوند و نشان‌دهنده نقش مادرزرگ‌ها در حفظ انسجام خانوادگی و انتقال ارزش‌ها در عصر جهانی‌شدن هستند.
کلیدواژه‌ها: شهریار، مدرنیته، خانواده، سرمایه اجتماعی بین‌نسلی، جامعه‌پذیری، هویت نسلی	نتیجه‌گیری: در عصر جهانی‌شدن، علیرغم پیشرفت‌های مادی و فناوری، هویت تاریخی، فرهنگی و جایگاه خانواده تا حد زیادی تضعیف شده‌اند. این روند، نگرانی‌هایی جدی درباره گسست نسلی و کاهش سرمایه اجتماعی بین‌نسلی ایجاد کرده است. شهریار در شعر «خان ننه» با زبانی هنرمندانه، بر ضرورت انتقال و حفظ میراث فرهنگی و اجتماعی تأکید می‌کند. او با محوریت قراردادن ارتباط پایدار بین نسل‌ها، هشدارهایی درباره پیامدهای فردگرایی افراطی و نادیده گرفتن ریشه‌های فرهنگی ارائه می‌دهد. شهریار در این شعر با نگاهی ژرف‌نگرانه، هشدار می‌دهد که بی‌توجهی به میراث فرهنگی و اجتماعی، بنیان‌های جامعه را سست کرده و روابط بین نسلی را در معرض خطر قرار می‌دهد. این دغدغه‌ها به‌ویژه در ارتباط با حذف یا کم‌رنگ‌شدن کانال‌های سنتی جامعه‌پذیری مطرح می‌شوند. چنین خطری نه تنها هویت خانوادگی نسل‌ها را تهدید می‌کند، بلکه می‌تواند به گسست هویت نسلی و در نتیجه، گسست هویت قومی و ملی منجر شود. از این رو، شعر «خان ننه» به‌عنوان اثری ادبی و جامعه‌شناختی، ضرورت بازسازی و تقویت پیوندهای بین‌نسلی را برای حفظ هویت جمعی در عصر جهانی‌شدن یادآور می‌شود.

استناد: عباس زاده، محمد. (۱۴۰۳). خان ننه، آینده‌ای برای زمان: بازخوانی جامعه‌شناختی سرمایه اجتماعی بین نسلی در شعر شهریار. پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران،

۱۴ (۲)، ۲۳۶-۲۲۰. doi: 10.22059/ijar.2025.392570.459910

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران. © نویسندگان.

مقدمه

سید محمدحسین بهجت تبریزی، متخلص به شهریار (۱۲۸۵-۱۳۶۷ هجری شمسی)، از شاعران برجسته معاصر ایران است که به دو زبان فارسی و ترکی آذری شعر سروده است. آثار شهریار آمیزه‌ای از سنت‌های ادبی کلاسیک و مضامین اجتماعی دوران معاصر را در خود دارد و در طیف گسترده‌ای از موضوعات، از عرفان و عشق تا مسائل اجتماعی، طنین‌انداز شده است. اشعار او به دلیل زبان روان، احساس صمیمی و توجه به فرهنگ بومی، محبوبیت چشمگیری در میان مردم ایران یافته است. یکی از آثار مهم شهریار در این زمینه، شعر «خان‌ننه» است که به شکلی دلنشین پیوند میان نسل‌ها و ارزش‌های سنتی را به زبان مادری خود به تصویر می‌کشد. شعر «خان‌ننه» در سال ۱۳۵۵ (مصادف با ۱۹۷۶ میلادی)، در دورانی سروده شد که ارزش‌های فرهنگی در نتیجه پیاده‌سازی مدرنیته، نشانه‌هایی از شکاف نسلی را آشکار کرده بودند. این شعر با هدف یادآوری ارزش‌های سنتی و خانوادگی خلق شد و می‌کوشد نشان دهد که در دنیای پرتلاطم امروز، حفظ دارایی‌های انسانی، به‌ویژه سرمایه اجتماعی بین‌نسلی، از اهمیت بالایی برخوردار است. سرمایه اجتماعی بین‌نسلی مفهومی است که عمدتاً شامل اعتماد اجتماعی، همبستگی اجتماعی و پایداری روابط اجتماعی درون خانواده‌ها می‌شود و با ایجاد پل ارتباطی بین نسل جوان و نسل‌های گذشته، تقویت پیوندهای اجتماعی و انسجام خانوادگی را به دنبال دارد. تقویت این سرمایه به‌مانند سدی محکم عمل می‌کند که حتی در سایه فشارهای ناشی از جهانی‌شدن، از گسست روابط جلوگیری می‌کند.

برخی از زوایای شعر «خان‌ننه» اثر استاد شهریار، مرتبط با همین مفهوم است و از روح جامعه و ارزش‌های اجتماعی دوران زیست شاعر پرده برمی‌دارد. به عبارت دیگر، این شعر بازتابی از شرایط حاکم بر جامعه آن روزگار است. شهریار با درک درد زمانه، در شعر «خان‌ننه» با نگاهی تیزبینانه، یکی از دغدغه‌های اصلی خود را فریاد زده است: فرسایش تدریجی سرمایه اجتماعی بین‌نسلی در خانواده.

سرمایه‌ای که در نبود آن، انتقال ارزش‌ها و باورهای اجتماعی از یک نسل به نسل بعدی با اختلالات فراوانی مواجه خواهد شد. هنر شهریار در این است که با خلق تصاویری زنده و عاطفی از زندگی انسانی، مفاهیم پیچیده و عمیق اجتماعی و فرهنگی را در قالب اشعاری زیبا و تأثیرگذار به مخاطبان عرضه می‌کند. اشعاری که نه تنها به زبان و ادبیات آذربایجانی تعلق دارند، بلکه بازتاب‌دهنده فرهنگ عمومی بسیاری از کشورهای همسایه نیز هستند. از این رو، شعر «خان‌ننه» فراتر از جغرافیای زبانی و فرهنگی، درصدد حساس‌سازی جامعه، به‌ویژه نخبگان، برای بازنگری در روابط انسانی و ارزش‌های اجتماعی است. نتایج برخی از تحقیقات انجام یافته، موضوع مورد مطالعه را تأیید می‌کنند از جمله:

راکعی (۱۴۰۲) در مقاله خود با عنوان بررسی زمینه‌های جامعه‌شناختی شعر شهریار بر اساس نظریه لوسین گلدمن با تکیه بر نظریه ساختارگرایی تکوینی لوسین گلدمن، معتقد است آثار ادبی با ساختارهای اجتماعی پیوندی ناگسستنی دارند. نوع روش‌های مورد استفاده در این تحقیق، روش توصیفی-تحلیلی و تحلیل محتوای کیفی بوده است. نتیجه برجسته تحقیق حاضر این است که شعر شهریار نقش مهمی در آگاه‌سازی جامعه با لحاظ شرایط تاریخی-اجتماعی ایران داشته است (راکعی، ۱۴۰۲). در ادامه، ارجمندی و ارجمندی (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان شاعر شکوه روستا «شهریار» و مضامین اخلاقی و عرفانی، با بررسی مضامین عرفانی و اخلاقی در اشعار شهریار، مضامینی چون همدلی، همبستگی انسانی، و توجه به دین و آفریدگار جهان را از ویژگی‌های بارز اشعار استاد شهریار قلمداد کرده‌اند. این مضامین نه تنها بازتاب‌دهنده ارزش‌های اخلاقی و عرفانی هستند، بلکه به عنوان ابزاری برای آگاه‌سازی جامعه و تحریک منش ملی نیز عمل می‌کنند.

این موضوع با یافته‌های سام خانبانی (۱۳۸۹) در مقاله‌ی بررسی ابعاد مردم‌شناسی ادبی در اشعار شهریار همسو است. وی به افول الگوهای فرهنگی ایرانیان و تأکید شهریار بر بهبود الگوهای فرهنگی و اجتماعی مردم ایران از طریق آگاه‌سازی و تحریک منش ملی اشاره کرده است. این پژوهش نشان می‌دهد که اشعار شهریار نه تنها بازتاب‌دهنده شرایط اجتماعی و فرهنگی زمان خود هستند، بلکه به عنوان ابزاری برای حفظ و تقویت هویت فرهنگی نیز عمل می‌کنند. همچنین، شاه‌رخ (۱۳۹۴) در بررسی موضوعی با عنوان هویت فرهنگی و دینی در اشعار شهریار، به روش تحلیلی به زبان، اسطوره‌ها، نمادها، شخصیت‌های مذهبی و تاریخی، رویدادهای تاریخی و دینی و سایر مؤلفه‌های اعتقادی در راستای ساخت هویت فرهنگی و اجتماعی تأکید داشته‌اند. این پژوهش نشان می‌دهد که اشعار شهریار به عنوان ابزاری برای حفظ هویت فرهنگی و دینی در برابر تغییرات اجتماعی و فرهنگی عمل می‌کنند. در نهایت، مسلمی و شهبازی (۱۳۹۳) در مقاله‌ی تحلیل مردم‌شناختی جلوه‌های فرهنگ عامه در منظومه حیدربابایه سلام، به روش اسنادی و تحلیل محتوا، به اعتراض شهریار به تجددگرایی و تغییر در هنجارها و ارزش‌های حاکم اشاره کرده‌اند. این پژوهش نشان می‌دهد که اشعار شهریار نه تنها بازتاب‌دهنده فرهنگ عامه هستند، بلکه به عنوان ابزاری برای مقاومت در برابر تغییرات ناخواسته فرهنگی نیز عمل می‌کنند.

حال با توجه به موارد مطرح‌شده، سوال اساسی این مقاله حول دو محور اصلی می‌چرخد: نخست، از منظر شهریار چگونه می‌توان ردپای مدرنیته را در ایجاد تغییرات اجتماعی و فرهنگی، به‌ویژه در ارتباط با سرمایه اجتماعی بین‌نسلی، تحلیل کرد؟ و دوم، با توجه به اینکه شکاف نسلی، عدم درک متقابل و کلیشه‌های نسلی از جمله چالش‌های اساسی در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی بین‌نسلی هستند، شهریار چه راهکارهایی برای غلبه بر این چالش‌ها پیشنهاد داده است؟

چهار چوب مفهومی

سرمایه اجتماعی بین‌نسلی مفهومی است که به ارزش‌ها، هنجارها و روابطی اشاره دارد که میان نسل‌ها منتقل می‌شود و نقشی اساسی در تقویت انسجام و همبستگی اجتماعی ایفا می‌کند (کیم و چانگ^۱، ۲۰۲۱). این نوع سرمایه اجتماعی با ایجاد اعتماد، همدلی و تعاملات پایدار میان نسل‌های مختلف، به تحکیم پیوندهای اجتماعی در درون خانواده‌ها و در سطح وسیع‌تر جامعه کمک می‌کند. در واقع، سرمایه اجتماعی بین‌نسلی به مثابه پلی عمل می‌کند که سنت‌ها و تجارب پیشینیان را به نسل‌های جدید پیوند می‌دهد و بدین ترتیب استمرار فرهنگی و اجتماعی را امکان‌پذیر می‌سازد.

با این حال، در عصر مدرنیته، این نوع سرمایه با چالش‌های جدی مواجه شده است. فرآیند مدرنیزاسیون با تأکید بر فردگرایی، خودمختاری فردی و تغییر در الگوهای سنتی خانواده، به تضعیف بسیاری از عناصر سرمایه اجتماعی بین‌نسلی انجامیده است (فوکس و همکاران^۲، ۲۰۲۱). تغییر سبک‌های زندگی، کمرنگ شدن نقش نهاد خانواده در تربیت و اجتماعی‌شدن، و گسترش رسانه‌ها و فناوری‌های نوین، از جمله عواملی هستند که انتقال ارزش‌ها و هنجارهای نسل پیشین را دشوارتر کرده‌اند. به ویژه در بستر خانواده، عادت‌واره‌های ذهنی نسل‌های جدید به سوی پذیرش هنجارهای مدرن گرایش یافته‌اند که در بسیاری موارد در تعارض با سنت‌ها و ارزش‌های نسل‌های گذشته قرار دارند. در نتیجه، نقش خانواده به عنوان نهادی برای انتقال فرهنگ و ارزش‌های اجتماعی با تزلزل مواجه شده است.

¹ Chung & Kim

² Fox

نظریه‌های جامعه‌شناسی کلاسیک و معاصر اهمیت این تحولات را برجسته کرده‌اند. به عنوان نمونه، آدرنو بر نقش حیاتی خانواده در حفظ پایداری اجتماعی و انتقال تجربه‌های زیسته به نسل‌های جدید تأکید می‌کند. از دیدگاه او، خانواده نهادی است که می‌تواند با ایجاد پیوندهای عاطفی پایدار، در برابر فشارهای گسست اجتماعی ناشی از مدرنیته ایستادگی کند. در همین راستا، هانا آرنه نیز بر اهمیت ایجاد احساس امنیت و تعلق در خانواده‌ها تأکید می‌کند و معتقد است خانواده‌هایی که این احساس را تقویت کنند، بهتر قادر به حفاظت از سرمایه اجتماعی بین‌نسلی در برابر تغییرات سریع اجتماعی خواهند بود (جانسون^۱، ۲۰۲۳).

تحلیل شعر «خان ننه» از شهریار در چنین زمینه‌ای معنادار می‌شود. شهریار در این شعر با نگاهی عمیق و بهره‌گیری از زبان صمیمی ترکی، ارتباط عاطفی میان نسل‌های مختلف و نقش تعیین‌کننده تجربیات نسل پیشین در شکل‌دهی به هویت نسل‌های بعدی را به تصویر می‌کشد (بورستین^۲، ۲۰۱۳). در «خان ننه»، دغدغه‌های شاعر درباره شکنندگی روابط بین‌نسلی و اثرات فرساینده مدرنیته بر ساختار خانواده ایرانی آشکارا بیان شده است. نگرانی شهریار درباره تنهایی نسل جوان در دنیای مدرن، به خوبی با نظریه‌های معاصر درباره بحران هویت همخوانی دارد. زیگمونت باومن، از جمله نظریه‌پردازانی است که به این بحران پرداخته و معتقد است که تحولات مدرن، صمیمیت و انسجام روابط انسانی را تحت تأثیر قرار داده‌اند و جای آن را بی‌ثباتی، ناامنی و فردگرایی گرفته است (باومن^۳، ۲۰۰۳).

از سوی دیگر، گئورگ زیمل با نگاهی متفاوت، تأکید می‌کند که صمیمیت در دوران مدرن، نه بر اساس نیازهای جمعی، بلکه بر مبنای انتخاب‌های فردی شکل می‌گیرد. این دیدگاه با نظریه آنتونی گیدنز درباره «صمیمیت ناب» همسو است. گیدنز بر این باور است که در دنیای مدرن، افراد برای مقابله با بحران‌های ناشی از گسست سنتی، باید به ایجاد روابط مبتنی بر اعتماد متقابل و شفافیت عاطفی روی آورند. از نظر او، چنین صمیمیتی می‌تواند نوعی سرمایه اجتماعی جدید ایجاد کند که پاسخگوی نیازهای ارتباطی در شرایط مدرن باشد (گیدنز^۴، ۲۰۱۳).

علاوه بر دیدگاه‌های جامعه‌شناختی، روان‌شناسی نیز بر اهمیت خانواده در تثبیت سرمایه اجتماعی بین‌نسلی تأکید دارد. زیگموند فروید، خانواده را نخستین و مهم‌ترین نهاد اجتماعی در رشد شخصیت فرد می‌داند و بر تأثیر عمیق روابط والدین و فرزندان بر شکل‌گیری روان انسان تأکید می‌کند. به باور او، کیفیت این روابط می‌تواند نزدیکی نسلی را تحکیم یا تضعیف کند. در ادامه این سنت فکری، آلفرد آدلر نیز نقش کلیدی گفت‌وگو، همدلی و تعاملات مثبت میان نسل‌ها را در کاهش شکاف‌های نسلی و تقویت انسجام خانوادگی برجسته می‌کند. آدلر بر این باور است که خانواده‌هایی که بتوانند فضایی مبتنی بر احترام متقابل و گفت‌وگو فراهم کنند، بهتر می‌توانند در برابر فشارهای ناشی از تحولات مدرنیته مقاومت کرده و پیوندهای اجتماعی را پایدار نگاه دارند.

روش‌شناسی

روش تحقیق مورد استفاده در این مطالعه، هرمنوتیک نظری است که به‌عنوان یک روش کیفی، امکان فهم عمیق و دقیق پدیده‌های انسانی و اجتماعی را فراهم می‌کند. این روش در چند گام اصلی اجرا شده است: در گام اول، به عواطف و احساساتی که در متن شعر «خان ننه» نهفته است، پرداخته شده است. هرمنوتیک به‌عنوان روشی تفسیری، این امکان را فراهم می‌کند که لایه‌های پنهان

¹ Johnson

² Burstein

³ Bauman

⁴ Giddens

احساسی و عاطفی متن را کشف کرده و به‌عنوان بخشی از فرآیند فهم متن، مورد تحلیل قرار دهیم (اسمیت^۱، ۲۰۰۷). در گام دوم، روابط بین بخش‌های مختلف شعر مورد تحلیل قرار گرفته است. این کار به محقق کمک می‌کند تا ساختار کلی متن و نحوه ارتباط بخش‌های مختلف آن با یکدیگر را درک کند. این تحلیل نشان می‌دهد که چگونه مفاهیم و مضامین مختلف در شعر به هم پیوسته‌اند و چگونه شاعر از این پیوندها برای انتقال پیام خود استفاده کرده است (براون^۲، ۲۰۲۴). در گام سوم، زمینه‌های اجتماعی و سیاسی مرتبط با شعر «خان ننه» مورد توجه قرار گرفته است. این کار به محقق کمک می‌کند تا متن را در بستر تاریخی و فرهنگی خود تحلیل کند و تأثیرات محیطی بر شکل‌گیری مفاهیم و مضامین شعر را درک نماید. در گام چهارم، از نظریات و دیدگاه‌های دیگر پژوهشگران و اندیشمندان برای تفسیر معانی متن استفاده شده است. این کار به محقق کمک می‌کند تا ابعاد مختلف متن را از زوایای گوناگون تحلیل کرده و تفسیری جامع‌تر ارائه دهد (تایلور^۳، ۲۰۱۹). در نهایت، در گام پنجم، نظرات و دیدگاه‌های شخصی محقق نیز در تفسیر متن لحاظ شده است. این مرحله به محقق این امکان را می‌دهد که با توجه به دانش و تجربه خود، تفسیری منحصر به فرد از متن ارائه دهد.

نمونه‌گیری در روش هرمنوتیک نظری به‌گونه‌ای متفاوت از روش‌های کمی انجام می‌شود. در این روش، هدف فهم عمیق و دقیق پدیده مورد مطالعه است، بنابراین از نمونه‌گیری هدفمند با حجم نمونه کوچک استفاده شده است. در این مطالعه، تنها شعر «خان ننه» از میان اشعار متعدد شهریار به‌عنوان نمونه انتخاب شده است. این انتخاب به دلیل غنای مفهومی و ارتباط عمیق این شعر با موضوع تحقیق بوده است. برای برآورد اعتبار و پایایی یافته‌های حاصل از کاربرد روش هرمنوتیک نظری، اقدامات زیر انجام شده است: بازخوانی مکرر متن، توجه به ابعاد مختلف مفاهیم، طبقه‌بندی تفسیرهای مختلف و توجه به بازخوردهای خبرگان (کاسکینن و لیندستروم^۴، ۲۰۱۳).

با توجه به اینکه اشعار شهریار مخصوصاً خان ننه، انعکاسی از گفتمان‌های اجتماعی در بستر تحولات نسلی است؛ به همین خاطر در راستای فهم جامع تداوم یا گسست روابط اجتماعی بین نسلی در گذر زمان، شعر یاد شده انتخاب شده است. با به‌کارگیری روش هرمنوتیک نظری در تحلیل شعر «خان ننه»، می‌توان گفت که ساختار و زبان این شعر با واژگان ساده اما پرعمق و تصویرسازی احساسی مبتنی بر فرهنگ بومی، از ویژگی‌های بارز آن است. شهریار در این شعر، با بهره‌گیری از موسیقی روان و فضای روستایی، زندگی روزمره را در قالب‌هایی نوستالژیک به تصویر کشیده است. این تصویرسازی‌ها نه تنها به انتقال احساسات و عواطف شاعر کمک می‌کنند، بلکه هویت فرهنگی و جایگاه بزرگان خانواده را نیز به‌طور هنرمندانه‌ای بازتاب می‌دهند. شهریار در شعر «خان ننه»، با استفاده از زبان ساده و صمیمی، مفاهیم عمیق اجتماعی و فرهنگی را به مخاطب انتقال می‌دهد. او با پرداختن به زندگی روستایی و نقش مادر بزرگ‌ها در خانواده، به‌طور غیرمستقیم بر اهمیت سرمایه اجتماعی بین نسلی و حفظ میراث فرهنگی تأکید می‌کند. این رویکرد نشان‌دهنده توجه شهریار به مسائل اجتماعی و فرهنگی زمانه خود است و به‌عنوان نمونه‌ای از ادبیات متعهد، جایگاه ویژه‌ای در ادبیات معاصر ایران دارد.

¹ Smith

² Brown

³ Taylor

⁴ Koskinen & Lindström

یافته‌ها

مادربزرگ: سکansı از رؤیاها و پژواک‌های بی‌پایان

مطالعات مختلف به بررسی نقش بزرگ‌مادری و تأثیرات آن بر ساختارهای خانواده و جامعه پرداخته‌اند. یکی از تحقیقات مهم در این زمینه، مقاله "مادربزرگ: مطالعه‌ای بر تصورات نقش" از رابرتسون (۱۹۷۶) است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که بزرگ‌مادران نقش‌های متنوعی را ایفا می‌کنند که شامل مراقبت از نوزادان، ایجاد فضای تفریحی در خانه و تقویت روابط خانوادگی می‌شود. آن‌ها همچنین نقش مهمی در انتقال ارزش‌ها و تجربیات بین‌نسلی دارند (رابرتسون^۱، ۱۹۹۷). این نقش‌ها نه تنها به حفظ انسجام خانواده کمک می‌کنند، بلکه به عنوان پلی بین نسل‌ها عمل کرده و از گسست فرهنگی و اجتماعی جلوگیری می‌نمایند.

در شعر «خان ننه»، شهریار کوشیده است به مقولاتی چون هدایت و تربیت فرزندان، پر کردن خلاءهای عاطفی و به‌ویژه انتقال و حفظ هویت فرهنگی و تاریخی تأکید ورزد. در جوامع امروزی، خان ننه به عنوان قهرمان و شخصیت محوری داستان، نمادی از نقش مادربزرگ‌ها در حفظ ارزش‌های سنتی و فرهنگی است. نبود یا کمرنگ‌شدن این نقش، خطر اضمحلال تاریخ و فرهنگ چندین هزارساله را در پی دارد، به‌ویژه در سایه فشارهای ناشی از جهانی‌شدن. جهانی‌شدن با تأثیرات خود، هویت‌های محلی و سنتی را تحت فشار قرار داده و باعث کمرنگ‌شدن نقش نسل‌های قدیمی در انتقال ارزش‌ها به نسل‌های جدید شده است. به همین دلیل، در عصر حاضر، نادیده گرفتن نقش مادربزرگ‌ها، که به نوعی نادیده گرفتن یادگارهای کهن هویت‌محور بومی است، به عنوان گمشده‌ای بزرگ تعبیر شده است.

شهریار در شعر خود، با استفاده از تصاویر و نمادهای بومی، به نقش مادربزرگ به‌عنوان محور خانواده اشاره می‌کند و اهمیت انتقال فرهنگ و تجربیات از نسل‌های قدیمی به نسل‌های جدید را برجسته می‌سازد. این نگاه می‌تواند الگویی برای حفظ پایداری روابط بین‌نسلی در عصر جهانی‌شدن ارائه دهد (هاگستاد^۲، ۲۰۱۸). از منظر جامعه‌شناختی، این رویکرد نشان‌دهنده اهمیت سرمایه اجتماعی بین‌نسلی است که از طریق انتقال ارزش‌ها، هنجارها و تجربیات از یک نسل به نسل دیگر، به حفظ انسجام اجتماعی و فرهنگی کمک می‌کند.

شهریار در شعر «خان ننه»، با به‌تصویر کشیدن زندگی روستایی و نقش مادربزرگ‌ها، به‌طور غیرمستقیم بر اهمیت حفظ میراث فرهنگی و تقویت پیوندهای خانوادگی تأکید می‌کند. این شعر بازتابی از شرایط اجتماعی و فرهنگی زمانه خود است و نشان‌دهنده دغدغه‌های شاعر درباره فرسایش تدریجی ارزش‌های سنتی و گسست بین‌نسلی است.

از این رو، شعر «خان ننه» نه تنها یک اثر ادبی، بلکه یک متن جامعه‌شناختی است که به مسائل مهمی مانند تأثیرات جهانی‌شدن بر هویت‌های محلی و نقش نسل‌های قدیمی در انتقال فرهنگ می‌پردازد.

نمونه‌ای از اشعار «خان ننه» که نشان‌دهنده سکansı از رویاهای بی‌پایان از نقش مادربزرگ‌ها است:

"خان ننه، هایاندا قالدین بئله باشیوا دولانیم
نجه من سنی ایتیردیم! دا سنین تاین تاپیلماز
اوره گیمده بیر ایتیک وار گوژوم آختارار همیشه
نه یاماندی بو ایتیکلر خان ننه جانیم، نولیدی

¹ Robertson

² Hagestad

سنى بيرده من تاپايديم او آياقلار اوسته، بيرده
دؤشه نيب بير آغلایايديم کي داهای گنده نيميه يدين"

این ابیات به وضوح نشان می‌دهند که چگونه شهریار از زبان شعر، احساس باطنی خود را به نقش مادر بزرگ‌ها بیان می‌کند. او با تصویرسازی‌های احساسی و زبانی ساده اما عمیق، خواننده را به تأمل در مورد اهمیت حفظ ارزش‌های سنتی و نقش مادر بزرگ‌ها در انتقال این ارزش‌ها دعوت می‌کند.

سرمایه اجتماعی بین نسلی: تار و پود پیوندهای جاودانه

مادر بزرگ‌ها نقش‌های اجتماعی مهمی در خانواده‌ها ایفا می‌کنند و مراقبت از نوه‌ها می‌تواند روابط اجتماعی آن‌ها را تقویت کرده و آن‌ها را به افراد مهمی در شبکه‌های خانوادگی تبدیل کند. علاوه بر این، در بسیاری از موارد، مادر بزرگ‌ها به عنوان منابع حمایتی اقتصادی برای خانواده‌ها عمل می‌کنند. این نقش اگرچه می‌تواند فشارهای مالی و اقتصادی بر مادر بزرگ‌ها را افزایش دهد، اما آن‌ها را به عنوان منابع مهمی از حمایت و عشق در خانواده‌ها معرفی می‌کند (گلaser^۱ و همکاران، ۲۰۱۴). این حمایت‌ها نه تنها به تقویت روابط خانوادگی کمک می‌کنند، بلکه به عنوان بخشی از سرمایه اجتماعی بین‌نسلی، نقش کلیدی در حفظ انسجام خانواده ایفا می‌نمایند.

از منظر مارک گرانووتر، پیوندهای قوی به ارتباطات نزدیکی اشاره دارند که ما با دوستان نزدیک، خانواده و افراد بسیار آشنا داریم. این پیوندها معمولاً با اعتماد و حمایت متقابل همراه هستند و در مواردی که نیاز به حمایت عاطفی یا عملی داریم، می‌توانند بسیار مؤثر باشند (گرانووتر^۲، ۱۹۷۳). این نظریه نشان می‌دهد که پیوندهای قوی درون خانواده، به‌ویژه بین نسل‌ها، می‌توانند به عنوان پایه‌ای برای شکل‌گیری سرمایه اجتماعی بین‌نسلی عمل کنند.

جان بولبی در نظریه دلبستگی، اهمیت پیوندهای عاطفی قوی را در ترویج سلامت روانی برجسته می‌سازد. به عبارت دیگر، بولبی نشان می‌دهد که پیوندهای عاطفی قوی و ایمن با والدین و دیگر اعضای خانواده می‌تواند به توسعه سالم روانی و اجتماعی کودکان کمک کند (بولبی^۳، ۱۹۸۸). این پیوندها و ارتباطات قوی می‌توانند به عنوان سرمایه اجتماعی بین‌نسلی عمل کنند، زیرا کودکان از این ارتباطات یاد می‌گیرند و آن‌ها را در زندگی آینده خود به کار می‌برند. این فرآیند نه تنها به تقویت روابط خانوادگی کمک می‌کند، بلکه به حفظ و انتقال ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی از یک نسل به نسل دیگر نیز یاری می‌رساند.

ارتباط و تعاملات بین سه نسل (مادر بزرگ و پدر بزرگ، مادر و پدر، و نوه‌ها) زمینه‌ساز شکل‌گیری سرمایه اجتماعی بین‌نسلی است. این سرمایه از طریق حمایت، تحمل و تعامل بین نسل‌ها تقویت می‌شود. تقویت این پیوندها در سطح خرد، به توسعه و پیشرفت خانواده و در سطح کلان، به توسعه ملی منجر خواهد شد. از سوی دیگر، بخشی از اختلافات و تضادهای شدید در خانواده‌ها ناشی از سستی پیوندهای بین‌نسلی است که می‌تواند به زوال خانواده و در نهایت، زوال جامعه بینجامد.

نظرات زیگمونت باومن در مورد عشق ناپایدار و سیال پیوندهای اجتماعی نیز در این زمینه موضوعیت دارد. باومن معتقد است که در عصر مدرن، پیوندهای اجتماعی شکننده‌تر شده‌اند و این شکنندگی می‌تواند به کاهش سرمایه اجتماعی بین‌نسلی منجر شود. در شعر «خان ننه»، آموزش غیررسمی نسل‌های جوان‌تر در راستای تثبیت عادت‌واره‌های ذهنی آنان از منظر پیر بورديو، به منظور آشنایی

¹ Glaser

² Granovetter

³ Bowlby

نسل جوان با میراث اجتماعی و فرهنگی، بسیار نمود دارد. عادت‌واره‌های ذهنی، به عنوان الگوهای ذهنی و رفتاری که از طریق تعاملات اجتماعی شکل می‌گیرند، مبنای عمل نسل‌ها در میدان‌های مختلف اجتماعی هستند. این عادت‌واره‌ها به بازتولید سرمایه‌های اجتماعی بین‌نسلی کمک کرده و در نهایت، به پویایی جامعه محل زیست منجر خواهند شد. نمونه‌ای از اشعار مرتبط با سرمایه اجتماعی بین‌نسلی در خانواده:

(الف) حمایت اجتماعی: مهربانی در تار و پود جامعه

"سن اوّلن گون، عمه گلدی منی گه تدی آیری کنده
ساواشان منه کیم اولسون سن منه هاوار دوراردین
منی، سن آنام دویه‌نده قاپیب آرادان چیخاردین"

(ب) تعامل: پل‌های ارتباط و هم‌افزایی

"گنجه‌لر یاتاندا، سن ده منی قوینونا آلاردین
نئجه باغریوا باساردین قولون اوسته گاه سالاردین
آجی دونیانی آتارکن ایکیمیز شیرین یاتاردیق"

(ج) تحمل: ریشه‌های استواری

"یوخودا (لولی) آتارکن سنی من بلشدیره‌ردیم
گنجه‌لی، سو قیزدیراردین اؤزووی تمیزلیه‌ردین
گنجه‌ده منی اؤپه‌ردین هئچ منه آجیقلامازدین"

این اشعار به‌وضوح نشان می‌دهند که چگونه شهریار از زبان شعر، مفاهیم عمیق سرمایه اجتماعی بین‌نسلی را بیان می‌کند. در بخش حمایت اجتماعی، شاعر به نقش مادر بزرگ در حمایت عاطفی و عملی از نسل جوان اشاره می‌کند. در بخش تعامل، تعاملات صمیمانه و عاطفی بین نسل‌ها به تصویر کشیده می‌شود. در بخش تحمل، شاعر به نقش صبر و تحمل در تقویت روابط خانوادگی می‌پردازد.

مدرنیته و غروب سرمایه اجتماعی بین‌نسلی

در مقاله بدوی و شبان (۲۰۲۵) با عنوان "روابط بین‌نسلی و تأثیر آنها بر تاب‌آوری اجتماعی در میان جمعیت سالمندان جوامع عربی: یک بررسی کیفی"، نشان داده شد که پیوندهای قوی بین‌نسلی به طور قابل توجهی تاب‌آوری اجتماعی را از طریق ارائه حمایت عاطفی و احساس امنیت افزایش می‌دهند. شرکت‌کنندگانی که در خانواده‌های چندنسلی زندگی می‌کردند، نتایج مثبت‌تری نسبت به کسانی که تماس کمتری با خانواده داشتند، گزارش کردند. با این حال، در دنیای مدرن، فشارهای زندگی روزمره و تفاوت‌های نسلی می‌تواند به چالش‌هایی در حفظ روابط بین‌نسلی منجر شوند. این چالش‌ها ممکن است به ضعف در پیوندهای خانوادگی و کاهش کیفیت روابط بین‌نسلی بینجامد. نتیجه نهایی این است که تقویت روابط بین‌نسلی برای حمایت از تاب‌آوری اجتماعی جمعیت‌های سالمند ضرورت دارد (بدوی و شعبان، ۲۰۲۵).

در سطح کلان، مدرنیته موجب شکل‌گیری هویتی چندلایه در جوامع شده است که در آن زبان نقش اساسی در بازنمایی این هویت‌ها ایفا می‌کند. در این فرآیند، زبان‌ها و گویش‌های محلی ممکن است تحت تأثیر زبان‌های غالب قرار گیرند یا حتی به حاشیه رانده شوند. این امر پیامدهایی برای حفظ تنوع زبانی و فرهنگی به همراه داشته است. در سطح خرد، یکی از تأثیرات مدرنیته، تغییر در الگوهای ارتباطی میان اعضای خانواده است که می‌تواند به کاهش انسجام خانوادگی و ایجاد احساس بیگانگی در میان اعضای خانواده منجر شود. کاهش تعاملات اجتماعی می‌تواند تأثیرات منفی بر سلامت روانی و جسمی افراد داشته باشد (برانت^۱، ۲۰۲۲). در مقابل، انسجام خانوادگی عامل تقویت پیوندهای عاطفی بین اعضای خانواده است (فوسکو و لیدون-استالی^۲، ۲۰۲۰).

در شعر «خان ننه»، آغوش مادرانه و باز بودن آن به نسل نوپا، به عنوان پناهگاه عاطفی و نمادی از سرمایه اجتماعی، نمایانگر حمایت از نسل جدید در قبال مخاطرات بیرونی در سایه‌سار مدرنیته است. این شعر به‌طور نمادین نشان می‌دهد که چگونه روابط عاطفی قوی درون خانواده می‌توانند به عنوان سپری در برابر فشارهای ناشی از تغییرات اجتماعی و فرهنگی عمل کنند. در واقع، شعر «خان ننه» بازتابی از اهمیت حفظ پیوندهای بین‌نسلی در عصر مدرنیته است، جایی که هویت‌های محلی و سنتی تحت تأثیر فرآیندهای جهانی‌شدن قرار گرفته‌اند.

نوستالژی سنت‌ها: پژوهشی از خاطرات گمشده

اسوتلانا بویم (۲۰۰۱) در کتاب «آینده نوستالژی»، دو نوع نوستالژی متمایز را معرفی می‌کند: نوستالژی بازتابی^۳ که از یادآوری خانه از دست رفته لذت می‌برد، و نوستالژی بازسازی‌کننده^۴ که به دنبال بازسازی آن خانه است. بویم استدلال می‌کند که نوستالژی یک پدیده جهانی است و واکنشی انسانی به تجربه جابجایی و از دست دادن محسوب می‌شود. او به نقش نوستالژی در شکل‌گیری هویت شخصی، حافظه جمعی و میراث فرهنگی می‌پردازد. همچنین، بویم تأثیر جهانی‌سازی بر تجربه نوستالژی را بررسی می‌کند و استدلال می‌کند که شتاب زندگی مدرن، فرسایش جوامع سنتی و همگن‌سازی فرهنگ‌ها، احساسات جابجایی و بیگانگی را تشدید کرده و موجب افزایش حس نوستالژیک می‌شود. او همچنین به بررسی تأثیر تکنولوژی بر تجربه نوستالژی می‌پردازد و نقش رسانه‌های دیجیتال در حفظ و تداوم خاطرات را مورد بحث قرار می‌دهد (بویم^۵، ۲۰۰۱).

در نهایت، بویم به ابعاد سیاسی نوستالژی می‌پردازد و بررسی می‌کند که چگونه می‌توان آن را توسط رهبران سیاسی برای شکل‌دهی به هویت ملی و توجیه ایدئولوژی‌ها مورد استفاده قرار داد. او استدلال می‌کند که در حالی که نوستالژی بازتابی می‌تواند حس تداوم و مقاومت را تقویت کند، نوستالژی بازسازی‌کننده می‌تواند برای تقویت جنبش‌های انحصاری و واکنشی مورد استفاده قرار گیرد (بویم، ۲۰۰۱).

اریکا هپر و همکارانش (۲۰۱۲) در یک تحقیق سیستماتیک درباره تصورات عامه از نوستالژی در میان شرکت‌کنندگان بریتانیایی و آمریکایی، دریافتند که نوستالژی به عنوان یک احساس مثبت، اجتماعی و گذشته‌محور تصور می‌شود. به طور خاص، نوستالژی بر حفظ صمیمیت تأکید می‌کند، یعنی استفاده از خاطرات برای ایجاد و حفظ نزدیکی با عزیزان. این یافته‌ها نشان می‌دهند که نوستالژی می‌تواند نقشی در کاهش تعصب و ایجاد پیوندهای بین افراد از گروه‌های اجتماعی مختلف ایفا کند.

¹ Brandt

² Fosco & Lydon-Staley

³ reflective nostalgia

⁴ restorative nostalgia

⁵ Boym

نوستالژی دارای کارکردهای متعددی است که از جمله آن‌ها می‌توان به کارکرد خودمحور، کارکرد وجودی و کارکرد آینده‌محور اشاره کرد. کارکرد خودمحور شامل ساخت، حفظ و تقویت خودمثبت‌اندیشی است و دسترسی به ویژگی‌های مثبت را افزایش داده و اعتماد به نفس را تقویت می‌کند. کارکرد وجودی، نوستالژی را به عنوان منبعی برای معنا در زندگی معرفی می‌کند و احساس تداوم بین گذشته و حال فرد را تقویت می‌نماید. کارکرد آینده‌محور نیز خوش‌بینی، الهام‌بخشی و خلاقیت را افزایش می‌دهد. مطالعات متعددی اثرات سودمند نوستالژی بر کارآمدی بین فردی، تلاش برای اهداف اجتماعی، تمایل به عمل اجتماعی و رفتارهای اجتماعی مثبت را نشان داده‌اند. این تأثیرات اجتماعی نوستالژی، آن را به ابزاری قدرتمند برای تقویت پیوندهای اجتماعی و پاسخ به چالش‌های جمعی تبدیل کرده است.

نتایج تحقیق تیم یول (۲۰۲۲) نشان می‌دهند که نوستالژی بیش از یک چسب موقت برای جراحتهای اجتماعی است. از همه مهم‌تر، نوستالژی به رفتارهای اجتماعی واقعی، مانند خیریه، نزدیکی، کمک و درخواست کمک، ترجمه می‌شود (وایلدشوت و سدیکیدس^۱، ۲۰۲۲). نوستالژی صرفاً توجه به خاطرات گذشته نیست، بلکه در برخی مواقع، ضمن یادآوری اهمیت سرمایه‌های اجتماعی خانوادگی، به عنوان واکنشی نرم به وقایع جاری مه‌آلود محسوب می‌شود. به نظر می‌رسد شعر «خان ننه» همین کارکرد را داشته است. از منظر دیگر، نوستالژی می‌تواند ابزاری برای بازاندیشی (براون، ۲۰۲۰) در راستای نقد مدرنیاسیون به حساب آید. این بازاندیشی می‌تواند به عنوان راهی برای مقابله با چالش‌های ناشی از جهانی‌شدن و حفظ هویت‌های محلی و سنتی عمل کند نمونه‌ای از اشعار «خان ننه» که نشان‌دهنده حس نوستالژی و بازگشت به خاطرات گذشته است:

"خان ننه آمان، نو لیدی

بیر اوشاخلینی تاپایدیم بیرده من سنه چاتایدیم

سنیلن قوجاقلاشایدیم سنیلن بیر آغلاشایدیم

یئیندن اوشاق اولورکن قوجاغیندا بیر یاتایدیم"

این اشعار به‌وضوح نمایشگر نوستالژی پژوهی از خاطرات گمشده و ارزش‌های سنتی و نقش مادربرگ‌ها در انتقال این ارزش‌هاست.

جامعه‌پذیری دینی و مذهبی: چشمه‌ای از هویت و پیوندهای فرهنگی

زندگی شامل مجموعه‌ای از مذاکرات بین انتخاب‌های جایگزین، انواع استرس‌ها و فشارها، مدیریت روابط، و برقراری تعادل بین نیازها و خواسته‌های شخصی و اجتماعی است. زندگی اغلب با مجموعه‌ای از تعاملات مذهبی در طول عمر همراه می‌شود. دوره انتقال از نوجوانی به بزرگسالی در بسیاری از ادیان به عنوان دوره‌ای بسیار حساس در نظر گرفته می‌شود. عوامل جامعه‌پذیری نقش مهمی در کسب و حفظ باورها و رفتارهای مذهبی ایفا می‌کنند. از سوی دیگر، بلوغ شناختی امکان پذیرش و انتقال ارزش‌ها، آداب و رسوم مذهبی را فراهم می‌کند. هنگامی که پایه‌ها گذاشته شد، حفظ باورها و اعمال مذهبی در مراحل بعدی زندگی ادامه می‌یابد. باورها و اعمال مذهبی، به نوبه خود، خود و هویت را شکل داده و حفظ می‌کنند (کاپور و همکاران^۲، ۲۰۲۲).

¹ Wildschut & Sedikides

² Kapur

برداشت ضمنی از مقاله فویز و جونز (۲۰۲۱) با عنوان "جامعه‌شناسی نماز: ابعاد و مکانیسم‌ها" نشان می‌دهد که از جمله کارکردهای دین و مذهب، تقویت همبستگی اجتماعی، شکل‌دهی هویت دینی، تقویت ارزش‌ها و هنجارها و موارد دیگر است (فروز و جونز^۱، ۲۰۲۱). این کارکردها نه تنها به حفظ انسجام اجتماعی کمک می‌کنند، بلکه به عنوان بخشی از فرآیند جامعه‌پذیری دینی، نقش مهمی در انتقال ارزش‌ها و هنجارها از یک نسل به نسل دیگر ایفا می‌کنند.

یکی از کارکردهای جامعه‌پذیری دینی، همزیستی صلح‌آمیز و کاهش تضادها و تنش‌های احتمالی در بین افراد جامعه است. زبان شعر نیز یکی از راه‌های غیرمستقیم آموزش و ترویج اصول جامعه‌پذیری دینی به شمار می‌آید. در شعر «خان ننه»، مصادیقی از سرمایه دینی همچون تاکید بر ارتباط با خداوند، زیارت کربلا و شفای بیماران با توسل به امامان مشاهده می‌شود. این مسائل در راستای حفظ هویت فرهنگی و انتقال آن به نسل‌های بعدی اهمیت فراوانی دارند. سفر به کربلا در شعر می‌تواند نمادی از مرگ باشد که شاعر را به تفکر درباره زندگی و مرگ دعوت می‌کند. در این زمینه، ارتباط مکان و هویت به عنوان نمادی از هویت فرهنگی و مذهبی قابل تحلیل است.

این آموزه‌ها در قرآن کریم نیز مطرح است، به‌ویژه سفارش به احترام و نیکی به والدین. شعر «خان ننه» نیز به‌طور ضمنی با پرداخت به مقام مادر، خواننده را به تأمل در جایگاه ارزشمند والدین فرا می‌خواند. در این شعر، عشق مادر بزرگ به نوه‌اش بازتابی از این آموزه قرآنی است؛ عشقی که با فداکاری و ایثار همراه است و می‌تواند به تقویت سرمایه اجتماعی و انباشت آن به عنوان سپری حفاظتی در برابر نتایج منفی عمل کند (جهان^۲، ۲۰۲۴).

دین و مذهب از طریق ترتیبات نهادی خود، روابط شبکه‌ای سودمند بین اعضای جماعت را ایجاد، ترویج و تقویت می‌کنند (زوده^۳ و همکاران، ۲۰۲۳). از زاویه دیگر، این همان نقش سرمایه فرهنگی در تأثیرگذاری بر سرمایه اجتماعی است که طبق نظر پیر بوردیو، آغاز آن از خانواده است (رودلس^۴، ۲۰۲۴). بنابراین، سنت‌های مذهبی در خانواده می‌توانند با تأثیرگذاری بر هنجارهای رفتاری اعضای خانواده، به ارتقای سرمایه اجتماعی کمک کرده و در نهایت به ایجاد جامعه‌ای عملگرایی دین‌محور منجر شوند (دلر^۵ و همکاران، ۲۰۱۸).

نمونه‌ای از اشعار مرتبط با جامعه‌پذیری دینی و سرمایه دینی:

۱. قرآن

سن اوخی، قرآنی تتر چیخ سن اونی چیخینجا بلکی
گله خان ننه سفردن ته له سیک روانلاماقد
اوخویوب قرآنی چیخدیم کی یازیم سنه: گل ایندی

.....

۲. کربلا

آپاریلا کربلایه کی شفاسین اوردان آلسین

¹ Froese & Jones

² Jahan

³ Zewde

⁴ Roadless

⁵ Dellre

اشعار فوق به خوبی مفاهیم جامعه‌پذیری دینی و سرمایه دینی را در شکل‌دهی هویت فردی و اجتماعی و انتقال ارزش‌های دینی به نسل جوان از طریق سنت‌های خانوادگی را در راستای تقویت همبستگی اجتماعی بازتاب می‌دهند.

سوغات: نغمه‌های فرهنگ و خاطرات جاودان

کیو و همکاران (۲۰۲۴) در تحقیقی با عنوان "نقش سوغات‌ها در ارتقای پایداری فرهنگی محلی" نشان دادند که سوغات‌ها نه تنها به عنوان سفیران فرهنگی عمل می‌کنند، بلکه نقش مهمی در بیان هویت فرهنگی محلی، حفظ میراث فرهنگی و انتقال فرهنگ ایفا می‌کنند. این تحقیق بر اهمیت سوغات‌ها به عنوان ابزاری برای حفظ و ترویج فرهنگ‌های محلی تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه این اشیاء می‌توانند به عنوان پلی بین گذشته و حال عمل کنند (کیو^۱ و همکاران، ۲۰۲۴).

در مقاله زو و همکاران (۲۰۲۳) با عنوان "توسعه سوغات مرتبط با میراث فرهنگی"، سوغات‌ها نه تنها به عنوان یادگارها، بلکه به عنوان حامل ارزش‌های فرهنگی نیز در نظر گرفته می‌شوند. این سوغات‌ها در حفظ و ترویج فرهنگ محلی نقشی مهم ایفا می‌کنند. مبحث تحول، فرایند تبدیل میراث فرهنگی به سوغات را در نظر می‌گیرد و نشان می‌دهد که چگونه این فرایند می‌تواند به حفظ هویت‌های محلی در عصر جهانی‌شدن کمک کند (زو^۲ و همکاران،).

مارسل موس^۳ معتقد است که سوغات فراتر از یک عمل اقتصادی است و به معناهای اجتماعی و فرهنگی عمیقی مرتبط است. از جمله این معانی، نقش سوغات به عنوان پل ارتباطی بین دو طرف است. به قول دارن استیون^۴، سوغات می‌تواند نقش مهمی در تقویت روابط خانوادگی و اجتماعی ایفا کند. همه این موارد مرتبط با نقش سرمایه‌سازی سوغات است. سایر اندیشمندان، مانند میشل کالون^۵، با طرح تأثیرات اقتصادی و اجتماعی سوغات، ایو گیتن^۶ با طرح نقش سوغات در شکل‌گیری هویت‌های اجتماعی، و ریچارد آلیستر^۷ با تأکید بر نقش سوغات در تقویت روابط خانوادگی و اجتماعی، همگی تقریباً به این جمله کلیدی پیر بوردیو^۸ اشاره دارند که سرمایه اجتماعی از طریق سوغات و هدایا تقویت می‌شود. این موضوع به‌ویژه زمانی اهمیت می‌یابد که سوغات از سوی بزرگ‌ترهای خانواده (مانند خان ننه) ارائه شود.

در شعر «خان ننه»، شاهد نمونه‌ای از این نقش سوغات هستیم: "ها چیخیمیشام قرآنی، منه سوقت آل گلنده". این بیت نشان می‌دهد که چگونه سوغات می‌تواند به عنوان نمادی از فرهنگ و هویت، نقش مهمی در انتقال ارزش‌ها و خاطرات از یک نسل به نسل دیگر ایفا کند. این سوغات‌ها نه تنها به عنوان یادگارهای مادی، بلکه به عنوان حامل‌های معنوی فرهنگ و تاریخ عمل می‌کنند

1 Qiu

2 Zhu

1. Mauss

2. Steven

3. Callon

4. Guitton

5. Allister

6. Bourdieu

جامعه‌پذیری مرگ: افسون پایان در رقص زندگی

لی (۲۰۲۲) در بخشی از مقاله خود با عنوان "مرگ، احتضار و سوگ در سراسر جهان: نظریه‌ها، دیدگاه‌های گوناگون و آداب و رسوم"، به نقش اعتقادات مذهبی مانند اسلام در شکل‌دهی به رفتارهای مرتبط با مرگ اشاره می‌کند. این تحقیق نشان می‌دهد که چگونه دین و مذهب می‌توانند بر نگرش‌ها و رفتارهای افراد در مواجهه با مرگ تأثیر بگذارند و به آن‌ها کمک کنند تا با این پدیده به‌گونه‌ای معنادار روبرو شوند (لی، ۲۰۲۲).

جامعه‌شناسی مرگ، یکی از شاخه‌های مهم جامعه‌شناسی است که ردپای آن را می‌توان در شعر «خان ننه» یافت. از دید شهریار، نقش دین در زندگی نقشی پرمایه و تأثیرگذار است، موضوعی که امیل دورکیم نیز بر آن تأکید کرده است. در جوامع دینی، نگرش‌های فرهنگی به مرگ و فهم معنای زندگی پس از مرگ بسیار مهم است. این نگرش‌ها نه تنها به افراد کمک می‌کنند تا با مرگ به‌گونه‌ای معنادار روبرو شوند، بلکه به آن‌ها امکان می‌دهند تا زندگی خود را با عمق و معنای بیشتری تجربه کنند. در اندیشه مارتین هایدگر، مرگ به عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از هستی انسان در نظر گرفته می‌شود. هایدگر معتقد است که آگاهی از مرگ می‌تواند کارکرد رهاسازی انسان از زندگی روزمره را به دنبال داشته باشد. در مفهوم دازاین (هستی‌شناسی هایدگر)، درک مرگ به افراد کمک می‌کند تا زندگی خود را با عمق و معنای بیشتری تجربه کنند. این مفاهیم در طول شعر «خان ننه» به‌وضوح دیده می‌شوند.

در بیت‌های شعر:

"گونی، هفته نی سایار دیم تا یاواش یاواش گوژ آچدیم
آنلادیم کی، سن اولوبسن"

شهریار به‌گونه‌ای هنرمندانه مرگ را به عنوان بخشی از زندگی به تصویر می‌کشد. این بیت‌ها نشان می‌دهند که چگونه آگاهی از مرگ می‌تواند به فرد کمک کند تا زندگی را با عمق بیشتری درک کند و به آن معنا ببخشد. با توجه به مقولات استحصالی، می‌توان روایتی چند لایه از سرمایه اجتماعی بین نسلی را در شعر خان ننه یافت؛ لایه‌هایی که با لحاظ خاطرات گذشته، آموزه‌های دینی و سنتی در صدد حفظ پیوندهای بین نسلی و هویت‌های بین نسلی بوده‌اند؛ از منظر جامعه‌شناختی، عادت‌واره‌های ذهنی بین نسلی از طریق مکانیسم‌های جامعه‌پذیری می‌توانند در میدان‌های ادبی همراه با میدان‌های دینی و فرهنگی؛ هویت شاید غبار گرفته امروزین را جانی دیگر بخشند.

نتیجه‌گیری

در این مقاله، به‌طور جامع به تأملی جامعه‌شناختی بر سرمایه اجتماعی بین‌نسلی در شعر «خان ننه» اثر استاد شهریار پرداخته شد. شهریار به زبان ترکی، روابط خانوادگی و اجتماعی را در قالب سرمایه اجتماعی بین‌نسلی به زیبایی به تصویر کشیده است. او به‌ویژه روند انتقال ارزش‌های خانوادگی به نسل‌های بعدی را با فهمی عمیق تشریح کرده و به عنوان نقشه‌ای راهنما در اختیار متولیان امر قرار داده است. نکته قابل توجه این است که شهریار به‌صورت ضمنی به نسل جدید یادآوری می‌کند که هویت اجتماعی و فرهنگی را بر پایه احترام، مسئولیت‌پذیری و انسجام خانوادگی بنا نمایند. واقعیت این است که جهانی‌شدن، در کنار دستاوردهای مثبت، به

کمرنگی سنت‌های اجتماعی و در نهایت حذف هویت‌ها انجامیده است. شهریار به خوبی این مسئله را درک کرده و در شعر خود به آن پرداخته است.

از منظر نظریه‌های جامعه‌شناختی، شعر «خان ننه» با تأکید بر نظریات پیر بورديو، به‌عنوان وسیله‌ای مؤثر برای آموزش غیررسمی نسل‌های جوان و انتقال فرهنگ و هویت اجتماعی عمل می‌کند. همچنین، بر اساس نظریه جورج هربرت مید، خانواده به عنوان مجرای اولیه و اصلی جامعه‌پذیری نشانه گرفته شده است. شهریار، بر طبق نظر کارکردگرایان، معتقد است که انسجام خانوادگی رمز اصلی پایداری جوامع و توسعه‌یافتگی آن‌ها است. این انسجام، هویت‌های فرهنگی و اجتماعی را در خود جای می‌دهد. با این حال، در جامعه امروزی، به قول زیگمونت باومن، سیالیت در اکثر حوزه‌ها مشهود است و ریشه این سیالیت به خانواده بازمی‌گردد. در این میان، خان ننه به عنوان شاه‌کلید اصلی داستان، در جهت جلوگیری از گسست پیوندهای اجتماعی عمل می‌کند.

شهریار به‌طور صریح و ضمنی بیان می‌دارد که نبود تحمل اجتماعی، صبر و حمایت اجتماعی در قالب سرمایه اجتماعی، می‌تواند در آینده پیامدهای دهشتناکی به دنبال داشته باشد. این همان نقدی است بر مدرنیته که با هدف قرار دادن سرمایه‌های مذهبی و اجتماعی، بسیاری از دستاوردهای سنتی هویت‌محور و اصیل را در هم آمیخته است. مدرنیته با شبیه‌سازی و به مدد فناوری‌های غول‌آسای ارتباطی، هویتی ناپایدار ایجاد کرده است که ابهام و ناتشخیصی از ویژگی‌های اساسی آن است.

نهایت کلام این که شهریار در شعر «خان ننه» به ما و بشریت یادآوری می‌کند که مسائلی همچون فردگرایی فزاینده، تخریب میدان اجتماعی خانواده و تلاش برای تغییر ساختار خانواده بدون توجه به ریشه‌های فرهنگی، تا چه اندازه می‌تواند خطرآفرین باشد. این مسائل هم‌خوان با نظریات مورد استفاده در چهارچوب مفهومی مقاله است و نشان می‌دهد که چگونه شعر می‌تواند به عنوان ابزاری قدرتمند برای انتقال مفاهیم عمیق اجتماعی و فرهنگی عمل کند.

خط داستان

در آینه شعر «خان ننه»، مادر بزرگ‌ها همچون نوادگان تاریخ، در قامت پاسداران سنت بر بلندای زمان تکیه زده‌اند. اینان نگهبانان سنت، موی سپیدکردگان روزگار، مخزن‌الاسرار گذشتگان و صانعان هویت بصری فرهنگ هستند که با روایتی شیرین از قصه‌ها، دانش و تجربه خود را به سینه نسل کم‌تجربه امروزی‌ن گسیل می‌دارند. مادر بزرگ‌ها در نقش حافظان و ناقلان گنجینه‌های کهن، با دست‌نشان تار و پود زندگی را می‌بافند و با قصه‌هایشان، روح نسل جدید را نوازش می‌دهند. این قصه‌گویان اسطوره‌ای، از ارزش‌ها و باورهای نیاکان سخن‌ها در سینه دارند و بر تختگاه خاطرات نشسته، از ریشه‌ها و اصالت‌ها سخن می‌رانند. با قصه‌هایشان، ما را به سفری در زمان می‌برند. آن‌ها با دعا‌هایشان، هم‌صدایی آسمان و زمین را سبب‌ساز شده و با دعا‌هایشان، زنگار از رخ می‌زدایند. روایت‌هایشان بوی خاکستر تنور و گلاب ناب می‌دهد، نمادی از طراوت، پاکی و زیبایی. آن‌ها مانعی در مقابل سیل ویرانگر مدرنیته و جهانی‌شدن هستند و نمادی از مقاومت در برابر تغییرات غول‌آسای فرهنگی.

پس بیایید ستون‌های استوار تاریخ، طلایه‌داران روزگاران کهن، قناعت‌پیشه‌گان سخت‌کوش، تاب‌آوران سخت‌بوران‌های دهشتناک اجتماعی، گنجینه‌های فراموش‌شده و پاسداران سنت در عصر پرطمطراق امروزی را پاس داشته و از مقاومت آنان در قبال هژمونی فرهنگی طبقات حاکم به نیکی یاد کنیم. شایسته است دست‌های پینه‌بسته یادگاران ریشه‌های کهن و اصیل خود را بفشاریم و از قصه‌هایشان درس بگیریم.

به طور کلی، پژوهش حاضر با نگاهی جدید به تحلیل شعر «خان ننه» شهریار پرداخت و مفهوم سرمایه اجتماعی بین‌نسلی را در بستر تقابل سنت و مدرنیته مورد واکاوی قرار داد. این تحقیق با رویکردی بین‌رشته‌ای، از طریق تلفیق دانش جامعه‌شناسی و ادبیات، به توسعه و گسترش بدنه علمی در این دو حوزه یاری رساند و در کنار آن، دلالت‌ها و پیامدهای کاربردی ارزشمندی را برای عرصه‌های پژوهشی فراهم ساخت.

منابع

- Arjomandi, M., & Arjomandi, N. (2018). The Poet of Rural Grandeur "Shahriar" and Ethical and Mystical Themes. *Shahriar Studies*, 16. <https://www.magiran.com/p2113732> (in Persian)
- Badawy, W. & Shaban, M. (2025). Intergenerational relationships and their impact on social resilience amongst Arab society elderly populations: A qualitative exploration. *Journal of Clinical Nursing*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1111/jocn.17568>
- Bauman, Z. (2003). *Liquid love: On the frailty of human bonds*. Polity Press.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Basic Books.
- Boym, S. (2001). *The future of nostalgia*. Basic Books.
- Brandt, L., Liu, S., Heim, C., & Heinz, A. (2022). The effects of social isolation stress and discrimination on mental health. *Translational Psychiatry*, 12(1), 398. <https://doi.org/10.1038/s41398-022-02151-1>
- Brown, J. E. (2024). *A hermeneutic phenomenological study of the lived experiences of elementary teachers in inclusion classrooms* (Unpublished doctoral dissertation). [University Name].
- Burstein, D. D. (2013). *Fast future: How the millennial generation is shaping our world*. Beacon Press.
- Chung, S., & Kim, J. (2021). The effects of inter-generational program on solidarity and perception to other generations in Korea. *Journal of Social Service Research*, 47(2), 219–231. <https://doi.org/10.1080/01488376.2020.1869145>
- Deller, S. C., Conroy, T., & Markeson, B. (2018). Social capital, religion and small business activity. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 155, 365–381. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2018.08.012>
- Fosco, G. M., & Lydon-Staley, D. M. (2020). Implications of family cohesion and conflict for adolescent mood and well-being: Examining within- and between-family processes on a daily timescale. *Family Process*, 59(4), 1674–1692. <https://doi.org/10.1111/famp.12523>
- Foucault, M. (2012). *The history of sexuality, Vol. 3: The care of the self*. Vintage.
- Fox, S., Muddiman, E., Hampton, J., Kolpinskaya, E., & Evans, C. (2021). Capitalising on faith? An intergenerational study of social and religious capital among baby boomers and millennials in Britain. *The Sociological Review*, 69(4), 862–880. <https://doi.org/10.1177/00380261211024769>
- Froese, P., & Jones, R. (2021). The sociology of prayer: Dimensions and mechanisms. *Social Sciences*, 10(1), 15. <https://doi.org/10.3390/socsci10010015>
- Fukuyama, F. (2001). Social capital, civil society and development. *Third World Quarterly*, 22(1), 7–20. <https://doi.org/10.1080/01436590020022547>
- Giddens, A. (2013). *The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies*. John Wiley & Sons.
- Glaser, K., di Gessa, G., & Tinker, A. (2014). Grandparenting in Europe: The health and wellbeing of grandparents caring for grandchildren—The role of cumulative advantage/disadvantage. *Ageing & Society*, 34(6), 1073–1098. <https://doi.org/10.1017/S0144686X1200140X>
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380. <https://doi.org/10.1086/225469>
- Hagestad, G. O. (2018). Interdependent lives and relationships in changing times: A life-course view of families and aging. In *Invitation to the life course* (pp. 135–159). Routledge.
- Jahan, N., Hoque, S., Hossain, M. A., Hoon, J. S., & Pipul, M. M. U. A. (2024). SNS citizenship behavior based on D&M information system success model and social capital theory: Mediating role of subjective well-being. *Heliyon*, 10(9), e30101. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e30101>

- Kapur, P., Misra, G., & Verma, N. K. (2022). Religion, identity, socialization, and well-being. In *Psychological perspectives on identity, religion and well-being*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-981-19-2844-4>
- Koskinen, C. A. L., & Lindström, U. Å. (2013). Hermeneutic reading of classic texts. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 27(3), 757–764. <https://doi.org/10.1111/scs.12000>
- Lee, H. (2022). Death, dying, and bereavement around the world: Theories, varied views, and customs. *Journal of Gerontological Social Work*, 65(8), 904–907. <https://doi.org/10.1080/01634372.2022.2084195>
- Moslemi, A., & Shahbazi, M. (2014). Anthropological Analysis of Folk Culture Manifestations in the "Heydar Babaya Salam" Poem. *Sociological Studies*, 7(22), 61-77. (in Persian)
- Peterson, P. E., Dills, A. K., & Shakeel, M. D. (2024). Social capital, families, friendships, and inter-generational mobility. *Program on Education Policy and Governance, Department of Government, Harvard University, USA*.
- Qiu, L., Rahman, A. R. A., & Dolah, M. S. (2024). The role of souvenirs in enhancing local cultural sustainability: A systematic literature review. *Sustainability*, 16(10), 3893. <https://doi.org/10.3390/su16103893>
- Rakei, F. (2023). Investigating the Sociological Contexts of Shahriar's Poetry Based on Lucien Goldmann's Theory. *Cultural and Communication Studies*, 19(1), 273-305. <https://doi.org/10.22034/jcsc.2021.538161.2451> (in Persian)
- Roaldsnes, A. (2024). Social capital and the intergenerational transmission of cultural capital: How parents' social networks influence children's accumulation of cultural capital. *Poetics*, 102, 101873. <https://doi.org/10.1016/j.poetics.2024.101873>
- Robertson, J. F. (1977). Grandmotherhood: A study of role conceptions. *Journal of Marriage and Family*, 39(1), 165–174. <https://doi.org/10.2307/351069>
- Sam Khaniani, A. A., & Emamzadeh Javadi, H. (2010). Investigating the Anthropological Dimensions of Literature in Shahriar's Poetry. *Literary Text Research*, 45(14), 105-127. <https://doi.org/10.22054/ltr.2010.6508> (in Persian)
- Shahrokhi, F. (2015). Cultural and Religious Identity in Shahriar's Poetry (A Case Study; Archaistic Approach). *Literary Criticism and Stylistics Research*, 6(20), 124-152. (in Persian)
- Smith, J. A. (2007). Hermeneutics, human sciences and health: Linking theory and practice. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 2(1), 3–11. <https://doi.org/10.1080/17482620601016120>
- Taylor, S. C. (2019). GH Mead's philosophical hermeneutics of the present. *European Journal of Pragmatism and American Philosophy*, 11(XI-2). <https://doi.org/10.4000/ejpap.1556>
- Verwiebe, R., & Hagemann, S. (2024). Bourdieu revisited: New forms of digital capital—Emergence, reproduction, inequality of distribution. *Information, Communication & Society*. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2024.2358170>
- Wildschut, T., & Sedikides, C. (2022). Psychology and nostalgia: Towards a functional approach. In M. H. Jacobsen (Ed.), *Intimations of nostalgia: Multidisciplinary explorations of an enduring emotion* (pp. 110–128). Bristol University Press.
- Zhu, Q., Rahman, R., Alli, H., & Effendi, R. A. A. R. A. (2023). Souvenirs development related to cultural heritage: A thematic review. *Sustainability*, 15, 2918. <https://doi.org/10.3390/su15042918>

